

Academic Article

นวัตกรรมสังคมเพื่อลดปัญหาความด้อยอำนาจของเกษตรกร: กรณีศึกษาโครงการเกษตรคู่ขนาน จังหวัดเชียงราย **

สิริรุ่ง วงศ์สกุล, พรพัสชา บัวเงิน, กฤษฎา ศรีสุวรรณ, ชลลดา วงศ์พานิชย์

Social Innovation for Disadvantage Mitigation of Farmers: Case Study of Comprehensive Agro-localisation Product Development, Chiang Rai Province

Sirirung Wongsakul^{1*}, Pornpatcha Buangoen^{2a}, Kitsada srisuwan^{2b}, Chollada Wongpanich^{2c}

¹ School of Agro-Industry, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand

² School of Management, Mae Fah Luang University, Chiang Rai, Thailand

^a E-mail: 6031202024@lamduan.mfu.ac.th

^b E-mail: 6031202057@lamduan.mfu.ac.th

^c E-mail: 6031202009@lamduan.mfu.ac.th

* Corresponding author e-mail: sirirung@mfu.ac.th

Received: May 19, 2021

Revised: June 28, 2021

Accepted: June 29, 2021

Published: June 30 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการถอดนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย ที่มีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรให้กับเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายจำนวน 50 คนใน 4 อำเภอคือขุนตาล เชียงของ พญาเม็งราย และเมืองเชียงราย จากการถอดบทเรียนร่วมกับเกษตรกร พบว่าเกษตรกรทั้งหมดได้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้และได้ผลลัพธ์เกินความคาดหมายของเกษตรกร คือมีความภาคภูมิใจ เข้าใจในคุณค่าและมูลค่าที่ผลิตเกษตรของตนเอง สามารถคัดสรรผลิตผลการเกษตรที่มีสรรพคุณที่ดีมาใช้เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์แปรรูปการเกษตร “สมุนไพรเย็นธรรมชาติ” และจัดจำหน่ายผ่านช่องทางต่าง ๆ ได้เอง ในการถอดนวัตกรรมสังคมร่วมกับคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ พบว่าความสำเร็จของโครงการฯ เกิดขึ้นจากนวัตกรรมบริหารองค์การตามกรอบของ Painter (2018) ซึ่งมีองค์ประกอบของ 3 นวัตกรรมย่อย ได้แก่ (1) นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ครบวงจรแบบสะท้อนกลับ (2) นวัตกรรมการบริหารจัดการโครงการฯ แบบ Quintuple Helix หรือภาคี 5 ประสาน (3) นวัตกรรมคู่มือคู่ขนาน

คำสำคัญ: นวัตกรรมสังคม, เกษตรกร, เกษตรคู่ขนาน, ความด้อยอำนาจของเกษตรกร

** โครงการเกษตรคู่ขนาน จังหวัดเชียงราย ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา ประจำปี 2563

Abstract

This article employs participatory action research in conceptualizing the social innovation extracted from the implementation of the Comprehensive Agro-localisation Product Development, Chiang Rai (CAPD). The project's main objective is to equip 50 targeted farmers in 4 districts of Khuntan, Chiang Khong, Phayamengrai and Muang Chiang Rai with necessary skills to formulate parallel occupation to farming.

With the participatory reflection process with farmers, it is found that all objectives of the project are met. Farmers indicate that the outcomes of the project are beyond their expectations. Farmers state that they have enhanced the social and economic values of their produce. More importantly, they are able to select the agricultural produce with scientific quality to be used as ingredients of "Natural Cold Process Soap". Ultimately, farmers can select appropriate channels of marketing their natural cold process soap.

According to 4 types of social innovation categorization by Painter (2018), the participatory reflection workshop with CAPD working group committees reveals that the success of the project stems mainly from the organizational social innovation. Specifically, the success are a result of 3 key organizational social innovations namely (1) Comprehensive and reflexive learning organization innovation (2) The quintuple helix management innovation namely private, public, educational institutions, civil society, and farmers group (3) Supportive thinking innovation providing a platform of sharing and inquiry of knowledge for farmers.

Keywords: Social innovation, Farmers, Alternative farmers, Disadvantage farmers

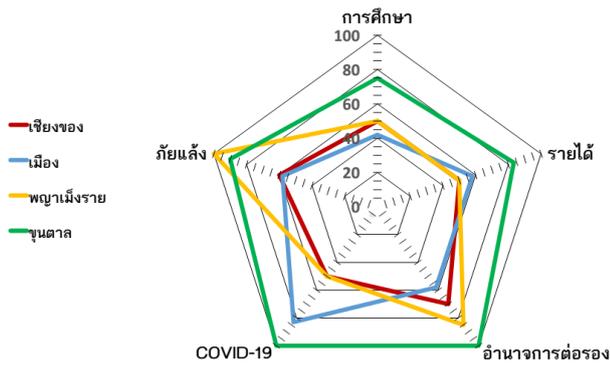
บทนำ

ภาคเกษตรเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจและสังคมไทยมาช้านาน ทั้งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ของประเทศ นอกจากนี้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ภาคเกษตรยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างความคุณค่าในเชิงสังคมและวัฒนธรรม แม้ว่าในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา การพัฒนาสมัยใหม่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมหรือบริการเพิ่มมากขึ้น แต่ภาคเกษตรของไทย ณ ปี 2563 ก็ยังคงรายได้ประมาณร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติและเป็นแหล่งจ้างงานแรงงานมากประมาณ 10.5 ล้านคน หรือร้อยละ 28 ของจำนวนประชากรวัยแรงงานทั้งหมด 37.6 ล้านคน (National Statistical Office, 2021)

ภาคเกษตรของไทยมีความสำคัญ แต่เกษตรกรกลับต้องเผชิญกับปัญหาความด้อยโอกาสในหลากหลายมิติ เช่น ปัญหาเรื่องของการแย่งชิงทรัพยากรทั้งน้ำและที่ดิน การขาดแคลนเงินทุนในการทำเกษตร หนี้สินภาคเกษตร การขาดอำนาจต่อรองหรืออำนาจในการกำหนดราคา ระบบวิถีการผลิตแบบทุนนิยม การเข้าถึงสาธารณูปโภคที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตและการจัดจำหน่าย บทความนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี

ส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการวิเคราะห์โครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจรจังหวัดเชียงราย หรือโครงการเกษตรคู่ขนาน เพื่อถอดนวัตกรรมทางสังคมในการแก้ปัญหาเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ

การใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการรวบรวมปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย พบว่าเกษตรกรมีปัญหาหรือความด้อยโอกาสใน 5 มิติ ได้แก่ มิติทางด้านความรู้ การเข้าถึงทรัพยากรสำหรับการทำเกษตร โดยเฉพาะน้ำและภัยแล้ง มิติเรื่องอำนาจการต่อรอง ปัญหารายได้ และผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (รูปที่ 1) ซึ่งทั้งใน 4 อำเภอเป้าหมาย ขุนตาล เชียงของ พญาเม็งราย และอำเภอเมืองเชียงราย ระบุว่าปัญหาภัยแล้งและการขาดอำนาจต่อรองในการขายผลผลิตผลการเกษตรเป็นปัญหาร่วมที่เกษตรกรให้ความสำคัญในอันดับแรก โดยปัญหาความด้อยโอกาสด้านรายได้ การศึกษา หรือผลกระทบจากโควิด-19 เป็นปัญหาที่เกษตรกรให้ความสำคัญรอง ๆ ลงไป

รูปที่ 1 สภาพปัญหาและมิติความด้อยโอกาสของเกษตรกรใน 4 อำเภอ

โครงการฯ ได้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจปัญหาเกษตรกรเพื่อนำมาแลกเปลี่ยนกับคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ 5 ประสานให้มีความเข้าใจร่วม และตั้งเป้าหมายร่วมในการขับเคลื่อนโครงการฯ ที่สร้างอาชีพคู่ขนานการเกษตรฯ และจัดทำร่างหลักสูตรอบรมและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรครบวงจรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อลดฝุ่นปัญหาของเกษตรกร

บทความนี้ นำเสนอนวัตกรรมสังคม (Social Innovation) ที่เกิดจากการสังเคราะห์การดำเนินโครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย โดยมีมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงรับผิดชอบและขับเคลื่อนร่วมกับภาคีเครือข่าย 5 ประสาน และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ให้ดำเนินการระหว่างเดือนตุลาคม 2563-มีนาคม 2564 กับกลุ่มเกษตรกรที่ผ่านการคัดเลือกให้เข้าร่วมโครงการฯ 50 คน

บทความนี้แบ่งออกเป็น 5 ส่วน โดยส่วนที่หนึ่ง เป็นการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับ “นวัตกรรมสังคม” ซึ่งจะครอบคลุมถึงนิยาม ตลอดจนรูปแบบของนวัตกรรมสังคม ส่วนที่สอง เป็นการฉายภาพของโครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย ครอบคลุมหลักการสำคัญของโครงการฯ วัตถุประสงค์การดำเนินโครงการฯ แนวทางและกลไกในการขับเคลื่อน ตลอดจนผลที่คาดหวัง ส่วนที่สาม เป็นการอธิบายถึงผลลัพธ์ในการดำเนินโครงการฯ ส่วนที่สี่ เป็นการถอดนวัตกรรม

สังคมที่เกิดจากวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และส่วนสุดท้ายคือบทสรุป

นวัตกรรมสังคมและการพัฒนา

คำว่า “นวัตกรรม” เป็นคำที่คุ้นเคยในสังคมและมักจะถูกกล่าวถึงในข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์เชิงเทคโนโลยีหรือวิทยาศาสตร์ที่นำมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาการบริหารงานในระดับต่าง ๆ การผลิต และการบริโภคซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ส่งผลทั้งในระดับมหภาค ระดับสถาบันและปัจเจกบุคคล แต่ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา พบว่านวัตกรรมที่มักจะถูกกล่าวถึงในแง่ของเทคโนโลยีถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักเพราะมองข้ามแง่มุมทางสังคมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการพัฒนา

Neumeier (2012) Pol and Ville (2009) Painter (2018) และ Bock (2016) คือนักวิชาการในโลกตะวันตกที่ชี้ว่านวัตกรรมไม่ควรจำกัดเฉพาะเจาะจงในอาณาบริเวณของขอบเขตความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเท่านั้น เพราะหากสังคมจะมีการพัฒนา จำเป็นที่จะต้องมองเห็นนวัตกรรมสังคมที่มีการปรับเปลี่ยนแง่มุมต่าง ๆ ด้วยวิธีการใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาสังคมที่เรื้อรังหรือปัญหาเดิมที่แก้ไม่ตก และปัญหาใหม่ ๆ ทางสังคมที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

แม้ว่ายังมีข้อถกเถียงที่ไม่ลงรอยเรื่องของนิยามนวัตกรรมสังคม แต่คำนิยามนวัตกรรมสังคมมีลักษณะร่วมบางประการ หากพิจารณาจากตัวอย่าง 3 นิยามของ (1) แกรี่ เพนท์เตอร์ ที่ได้อ้างคำนิยามของวารสารนวัตกรรม สแตนฟอร์ด (Stanford Social Innovation Review) ว่านวัตกรรมสังคมคือการแก้ปัญหาแบบใหม่ต่อปัญหาสังคมที่มีประสิทธิภาพมากกว่า มีประสิทธิผลมากกว่า ยิ่งยืนมากกว่า หรือยุติธรรมมากกว่า (2) European Policy Advisors อ้างนิยามนวัตกรรมสังคมของ European Union/The Young Foundation (2010) ว่าเป็นแนวทางและเป้าหมายการดำเนินการเพื่อสังคม หรือ (3) Hubert (2010) ให้ความหมายของนวัตกรรมสังคมว่าเป็นความสามารถในการจัดการปัญหาหรือประเด็นความต้องการทางสังคมที่นโยบายปัจจุบันไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ เป็นการเสริมอำนาจกลุ่ม

สังคมหรือปัจเจก อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

นิยามทั้ง 3 ที่ยกมานี้ หากวิเคราะห์แล้วจะเห็นความต่างในแง่ของจุดเน้น เช่น เพนท์เตอร์เน้นการเปลี่ยนแปลงของการดำเนินการที่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ความยั่งยืน และความยุติธรรมที่ดีกว่าเดิม ในขณะที่ European Policy Advisors เน้นไปที่การดำเนินการใด ๆ ที่เป็นแนวทางใหม่มุ่งต่อการปรับเปลี่ยนสังคม แต่ซูเบิร์ต เน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนในสังคม ทั้งนี้ แม้จะมีความต่างในรายละเอียดของนิยามนวัตกรรมสังคม แต่ก็สามารถสรุปจุดร่วมได้ว่า นวัตกรรมสังคม เป็น (1) กระบวนการหรือปฏิบัติการทางสังคมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการในสังคม ที่ (2) “ต่าง” ไปจากวิธีการที่ดำเนินการอยู่ (3) มีปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงต่าง ๆ ที่หลากหลาย และ (4) มีเป้าหมายและผลลัพธ์ทางสังคม

ในแง่ของรูปแบบของนวัตกรรมสังคม Painter (2018) ได้แยกนวัตกรรมสังคมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. **นวัตกรรมสังคมการเงิน (Social Finance)** เขามองว่าระบบการบริหารจัดการการเงิน เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาสังคม บ่อยครั้งพบว่าระบบการเงินที่เป็นอยู่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา จำเป็นต้องมีระบบการบริหารจัดการการเงินรูปแบบใหม่ เช่น กรณีของธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ซึ่งริเริ่มแนวคิดการจัดสรรเงินกู้แบบไมโครเครดิตให้กับคนยากไร้ ไม่มีหลักค้ำประกันเพื่อให้ได้มีโอกาสกู้ยืมเงินด้วยวิธีการค้ำประกันเป็นกลุ่ม ยิ่งไปกว่านั้น ธนาคารกรามีนยังมีข้อริเริ่มในการให้ผู้หญิงเป็นผู้กู้ยืมเงิน เพื่อเป็นการส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศในสังคมมุสลิมในบังกลาเทศด้วย

2. **นวัตกรรมการปรับองค์การ (Organisational Innovation)** ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบ โครงสร้างหรือวิธีการในการบริหารจัดการแบบใหม่ เพื่อบรรลุเป้าประสงค์ทางสังคมหรือปัญหาสังคมที่แก้ไม่ได้ เช่น ในสหรัฐอเมริกา ได้มีข้อริเริ่มโครงการบ้านเพื่อสุขภาพ โดยกระทรวงสาธารณสุขวิเคราะห์แล้วพบว่าคนที่ประชาชนที่ยากไร้มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จะส่งผลให้งบประมาณทางการรักษาพยาบาลและ

สาธารณสุขมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การปรับเปลี่ยนแนวทางในการจัดสรรงบประมาณและการบริหารงานที่แต่เดิมกระทรวงสาธารณสุขต้องใช้จ่ายเงินไปเฉพาะการสาธารณสุขโดยตรงเท่านั้น ทำให้เกิดผลลัพธ์คือสุขภาพของประชาชนโดยรวมดีขึ้นผ่านการใช้งบประมาณไปเพื่อส่งเสริมความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ในแง่ของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างองค์การ ยังอาจรวมถึงข้อริเริ่มใหม่ ๆ ของหลายรัฐบาลที่ส่งเสริมให้การดำเนินงานเพื่อเป้าหมายทางสังคมถึงภาคีส่วนต่าง ๆ มาทำงานร่วมกัน หรือการปรับวิธีการหรือกลไกในการขับเคลื่อนโครงการแบบใหม่ ๆ แม้กระทั่งการกระจายอำนาจให้หน่วยงานสามารถบริหารงานหรือตัดสินใจได้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารงานที่ตอบสนองได้ทันต่อเหตุการณ์

3. **วิสาหกิจเพื่อสังคม** เป็นนวัตกรรมหรือแนวทางในการดำเนินธุรกิจแนวใหม่ที่มีเป้าหมายเพื่อความเป็นธรรมหรือสร้างสังคมที่ดีขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งที่เคยต้องพึ่งพาเงินบริจาคเพื่อดำเนินการตามเป้าหมายของตน ผันมาจัดทำวิสาหกิจเพื่อสังคมเพื่อสร้างความยั่งยืนในแง่การเงินของโครงการฯ

4. **การเคลื่อนไหวทางสังคม** เน้นการสร้างขบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดทั้งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการปรับเปลี่ยนสังคมในวงกว้าง เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวกลุ่มแม่ ๆ ต่อต้านการเมาไม่ขับในอเมริกา ที่ไม่เพียงแต่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนเมาแล้วขับ ยังเป็นการผลักดันที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของกฎหมายด้วย หรือกรณีของขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มแม่บ้านญี่ปุ่นที่รณรงค์ให้ใช้สุนทรูธรรมชาติแบบกวนเย็นที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาหน้าเฝ้าเสียในทะเลสาบบิวะ ซึ่งในภายหลังได้กลายเป็นการรณรงค์เพื่อปรับเปลี่ยนกฎหมายสิ่งแวดล้อมของญี่ปุ่นที่ห้ามซื้อขายแลกเปลี่ยนสารชำระล้างที่มีเคมีที่ทำลายสิ่งแวดล้อม (Kosaikanont, 2021)

บทความนี้จะใช้กรอบการแบ่งรูปแบบนวัตกรรมสังคม 4 ชนิดของเพนท์เตอร์ในการวิเคราะห์โครงการพัฒนาอาชีพเกษตรกรคูชานานฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย ซึ่งนวัตกรรมสังคมที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ หมายถึงกระบวนการทำงานผ่านโครงการฯ ในการผ่อนคลาญปัญหาของเกษตรกรในพื้นที่

เป้าหมาย 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอขุนตาล เชียงของ พญาเม็งราย และเมืองเชียงราย

โครงการพัฒนาอาชีพเกษตรกรคู่ขนานฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย

โครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย หรือโครงการเกษตรคู่ขนาน ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษาซึ่งได้เปิดรับข้อเสนอโครงการเพื่อพัฒนาอาชีพให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในช่วงต้นปี 2563

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง โดยสำนักวิชาการจัดการ ได้ยื่นขอเสนอโครงการ ที่พัฒนาขึ้นจาก (1) การสังเกตเห็นเกษตรกรในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัย ที่ปลูกสับปะรดได้รับผลกระทบจากการไม่สามารถตัดสับปะรดขายซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนหลัก คือ ลังที่เป็นนายหน้ารับซื้อสินค้าเพื่อส่งขายไปยังจีน พ่อค้าคนกลางที่เชื่อมต่อและส่งผลผลิตไปยังตลาดไท และขายให้กับผู้รับซื้อเพื่อไปขายปลีก มาตรการของรัฐที่ยกเลิกเที่ยวบิน ปิดชายแดน และจำกัดการเดินทาง ทำให้สับปะรดถูกปล่อยให้เน่าคาค้นโดยไม่เก็บเกี่ยว (2) นักศึกษาได้รับผลกระทบเนื่องจากไม่สามารถไปฝึกงานตามแผนการเรียนได้ สำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงจึงมีข้อริเริ่มให้นักศึกษาฝึกงานด้วยการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ที่มีผลต่อเกษตรกร โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) ได้แก่ เจ้าหน้าที่เกษตรจังหวัด เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ และเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งจากการเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำร่างข้อเสนอโครงการ ทำให้ทราบประเด็นปัญหาของเกษตรกร ได้แก่ (1) เกษตรกรมีรูปแบบการผลิตที่พึ่งพิงธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและการทำกลุ่มแบบลูกบอลหิมะ

(Snowball Sampling) ทำให้ทราบว่า 4 อำเภอ ที่ภายหลังเป็นพื้นที่เป้าหมายเป็นพื้นที่นอกเขตชลประทานทั้งหมดและเผชิญกับภาวะภัยแล้งมาแล้ว 2 ปีติดต่อกัน (2) เกษตรกรมีการผลิตการเกษตร 2 ระบบ คือ มีทั้งพืชผลเกษตรในเชิงพาณิชย์และการทำเกษตรเพื่อการบริโภคในครัวเรือนแบบพืชผักสวนครัว (3) กระบวนการผลิตการเกษตรเพื่อพาณิชย์ เกษตรกรพึ่งพาเงินทุนจากการกู้ยืม แหล่งกู้ยืมที่สำคัญคือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (4) ผลผลิตการเกษตรเพื่อการพาณิชย์เกือบทั้งหมดถูกขายผ่านระบบพ่อค้าคนกลาง ลัง หรือสหกรณ์ โดยเกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองจำกัดหรือไม่มีเลย ทั้งในแง่ของการกำหนดราคาหรือที่ขาย (5) เกษตรกรมีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย นอกเหนือจากข้าวแล้ว ยังมีผลผลิตอื่น ๆ ที่สามารถนำมาแปรรูปได้ เช่น มะพร้าว น้ำหอม สับปะรด ส้ม (6) เกษตรกรคุ้นเคยกับการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพ และมักจะมีโครงการฯ เข้ามาอยู่เสมอ แต่เกษตรกรมักจะมีประสบปัญหาหลังจากการอบรม 2 ประการ คือ ไม่สามารถหาตลาดได้ และผลิตภัณฑ์แปรรูปการเกษตรส่วนใหญ่อยู่ในรูปอาหารซึ่งมีอายุการเก็บรักษาสั้น อีกทั้งยังเป็นการผลิตที่แข่งกันเองในกลุ่มเกษตรกร

จากข้อมูลการสำรวจเบื้องต้น กลุ่มนักศึกษาฝึกงาน คณาจารย์ และกลุ่มประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ กลุ่มกู่ดาวเกิด¹ และขบวนการเคลื่อนไหวสัจธรรมชาติเชียงราย² จึงได้ร่วมตัวกันเพื่อพัฒนาโครงการเกษตรคู่ขนาน โดยมีหลักการที่เห็นร่วมกันเบื้องต้น คือ (1) เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่มีความด้อยโอกาสในมิติต่าง ๆ และได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (2) ส่งเสริมการสร้างอาชีพจากการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรฐานรากของเกษตรกรเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (3) ต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างโอกาสให้กับเกษตรกรให้มีรายได้และมีความสามารถในการกำหนดราคาได้ด้วยตนเอง มีช่องทางการจัดจำหน่าย (4) ต้อง

¹ กลุ่มกู่ดาวเกิด (Cool Down Earth) เป็นกลุ่มประชาสังคมที่ผลักดันและเคลื่อนไหวประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการผลิตและการจำหน่ายสินค้าแบบไม่สร้างขยะ และลดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมผ่านการใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น การบริโภคข้าวออร์แกนิกส์ สบู่ก้อนเย็นแบบธรรมชาติ

² ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้นำสัจธรรมชาติแบบกวนเย็น มีเป้าหมายในการส่งเสริมการผลิตและการใช้สัจธรรมชาติที่ไม่ใช้ความร้อน ไม่สร้างขยะเหลือทิ้งจากการผลิต และเป็นสัจธรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีอายุยาวนานและต้องไม่แข่งขันกันเองในกลุ่มเกษตรกร (5) ส่งเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกรเพื่อความยั่งยืนในวิถีการดำรงชีวิต สามารถปรับตัวได้ต่อวิกฤตหรือสามารถทำการผลิตที่พึ่งพิงตัวเองได้

โครงการฯ ได้เลือกการทำสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจ BCG คือ Bio, Circular, Green Economy กล่าวคือ การผลิตสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น (Cold Process Natural Soap) ใช้วัตถุดิบสำคัญคือน้ำมันชนิดต่าง ๆ ผลิตผลตามธรรมชาติในส่วนไร้ของเกษตรกร ต่าง และกลิ่น ซึ่งกระบวนการผลิตสบู่ชนิดนี้เป็นกรรมวิธีโบราณที่ไม่ใช้ความร้อน และเนื่องจากการใช้พิมพ์สบู่ (Mold) แบบไม้จึงสามารถนำพิมพ์กลับมาใช้ได้ใหม่ ไม่มีขยะตกค้างจากการผลิต อีกทั้งกระบวนการผลิตสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นนี้ต้องผ่านกระบวนการบ่มสบู่อย่างน้อย 3 สัปดาห์ เพื่อให้ต่างทำปฏิกิริยากับกรดไขมันแล้วเสร็จ ทำให้ไม่มีเคมีเหลือตกค้าง ยิ่งไปกว่านี้ สบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นยังเป็นที่นิยมในตลาดและขายได้ราคาสูง ราคาขั้นต่ำในตลาดคือ 90 บาทต่อ 100 กรัม

นอกจากการอบรมความรู้และทักษะการทำสบู่ด้วยผลผลิตจากสวนไร้ของตนเอง เพื่อให้มีเอกลักษณ์และไม่แข่งขันกันในกลุ่มโครงการฯ ได้ออกแบบให้มีการจัดการอบรมตามหลักสูตรที่ครบวงจรเพื่อแก้ปัญหาความกังวลของเกษตรกรที่เกิดขึ้นหลังจากการอบรมอาชีพแล้วเสร็จ อีกทั้งในแง่ความยั่งยืน โครงการฯ ได้ออกแบบเพื่อเชื่อมร้อยภาคีที่สามารถส่งเสริมการขายเพื่อให้เกษตรกรสามารถมีรายได้ที่มั่นคงหลังจากจบโครงการฯ ในแง่ของเป้าหมายของโครงการฯ ได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายที่คัดกรองจากการสำรวจเบื้องต้น 4 อำเภอ ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 มากเป็นลำดับต้น ๆ ของเชียงรายและมีความสนใจที่จะเข้าร่วมการพัฒนาอาชีพ ได้แก่อำเภอขุนตาล เชียงของ พญาเม็งราย และอำเภอเมืองเชียงราย โดยได้กำหนดจำนวนเกษตรกรเป้าหมายจำนวน 50 คน ในโครงการฯ ได้ระบุวัตถุประสงค์ในการทำโครงการฯ ไว้ 3 ประการ คือ (1) เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จะได้พัฒนาความรู้และทักษะในการแปรรูปผลผลิตการเกษตรให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ตรงตามความต้องการของตลาด และมีทางเลือกในการจำหน่าย (2) เกิดหลักสูตรการส่งเสริมเกษตรกร

ให้ประกอบอาชีพรูปแบบใหม่คู่ขนานไปกับเกษตรตามภูมิปัญญาของชุมชนอย่างครบวงจร ครอบคลุมการผลิต แปรรูป ควบคุมคุณภาพ การตลาด ตลอดจนมีความสามารถในการบริหารจัดการการเงิน (3) เกิดบทเรียนการทำงานร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เครือข่าย และเกิดนวัตกรรมที่จะส่งผลให้สามารถขับเคลื่อนไปยังพื้นที่อื่นต่อไป

ในการดำเนินงาน โครงการฯ ยังได้กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จไว้ 3 ข้อ คือ (1) เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ทั้ง 50 คน สามารถนำผลผลิตทางการเกษตรของตนเองมาแปรรูปเป็นสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นได้เองทุกขั้นตอน (2) เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ 40 คน มีผลิตภัณฑ์สบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นที่มีบรรจุภัณฑ์สามารถกำหนดราคาและระบุส่วนผสมได้ถูกต้อง และสามารถขายผลิตภัณฑ์ของตนเองได้ (3) เกษตรกรจำนวน 16 คน มีความสนใจและมีความรู้ที่จะสามารถจัดแจงเครื่องสำอางได้

ผลการดำเนินงานของโครงการเกษตรคู่ขนาน

ในการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการเกษตรคู่ขนาน ได้จัดทำใน 2 ลักษณะ คือ (1) การประเมินผลเชิงประจักษ์จากจำนวนเกษตรกรที่สามารถผลิตสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น ทักษะความสามารถในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และยอดการจัดจำหน่าย และ (2) การประเมินผลของโครงการฯ ร่วมกับเกษตรกรด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) แบบมีส่วนร่วมซึ่งจะกล่าวถึงเป็นลำดับ

จากการประเมินผลเชิงประจักษ์กับเกษตรกร พบว่าผู้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งหมดสามารถผลิตสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นได้ด้วยตนเอง นับตั้งแต่เริ่มโครงการตุลาคม 2563-14 กุมภาพันธ์ 2564 มีผู้ที่ผลิตสบู่โดยเฉลี่ย 75 ก้อน และมีผู้ที่ผลิตสบู่มากที่สุดจำนวน 300 ก้อน และผู้ที่ผลิตสบู่ น้อยที่สุด 20 ก้อน (Comprehensive Agro-localisation Product Development: Chiang Rai Province, 2021) และขายไปแล้ว 1,493 ก้อน 134,370 บาท นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรมีความภาคภูมิใจในความเป็นเกษตรกรและพืชผลที่ตนเองผลิตมากยิ่งขึ้น สามารถคัดเลือกผลผลิตที่เหมาะสม การค้นหาข้อมูลเพื่อระบุสรรพคุณต่อผิว การตั้งสูตรสบู่ และการแปรรูปผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์สบู่ที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวของเกษตรกร ภายหลัง

การอบรมความรู้และทักษะการแปรรูปผลผลิตเป็นสบู่แล้ว พบว่าเกษตรกรยังคงผลิตสบู่อย่างต่อเนื่อง

ในแง่ของการตลาด เกษตรกรทั้งหมดสามารถออกแบบบรรจุภัณฑ์ของตนเองได้ และเกษตรกรจำนวน 44 คน ระบุว่าตนเองสามารถจัดจำหน่ายสบู่ได้เอง รวมจำนวน 616 ก้อน เป็นเงิน 55,440 บาท นอกจากนี้ ได้มีการออกร้านเพื่อขายสบู่แล้วจำนวนอย่างน้อย 3 ครั้ง นับถึงวันที่ 3 มีนาคม 2564 โดยสามารถขายสบู่ไปได้โดยรวมจำนวน 181 ก้อน เป็นเงิน 16,290 บาท พร้อมกันนี้ โครงการฯ ยังได้เชื่อมต่อให้กับกลุ่มนักธุรกิจที่ประสงค์จะทำการตลาดให้กับเกษตรกรที่ยังต้องการความช่วยเหลือโดยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลและแลกเปลี่ยนแนวความคิดในการตลาดที่เป็นธรรมสำหรับผู้ประกอบการแบบกวนเย็นระหว่างวันที่ 24 กุมภาพันธ์ - 2 มีนาคม 2564

สำหรับการจัดแจงเครื่องสำอาง เกษตรกรทั้ง 4 อำเภอ ที่เข้าร่วมโครงการฯ ระบุว่าตนเองมีความเข้าใจขั้นตอนและเงื่อนไขในการจัดแจงเครื่องสำอาง แต่มีเพียงเกษตรกรจาก 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอพญาเม็งราย และอำเภอเชียงของ ที่เริ่มเตรียมความพร้อมในการจัดแจงเครื่องสำอางในลักษณะกลุ่ม ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรอำเภอพญาเม็งราย มีเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอสนับสนุนการรวมกลุ่มวิสาหกิจและแสวงหางบประมาณในการสนับสนุนการสร้างโรงเรือนที่เหมาะสม ส่วนเกษตรกรอำเภอเชียงของมีความประสงค์จะจดทะเบียนกลุ่มวิสาหกิจและสร้างโรงเรือนเพื่อการทำสบู่อันเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการจัดแจงเครื่องสำอาง

จากการถอดบทเรียนร่วมกับเกษตรกร ด้วยการสนทนากลุ่มแบบมีส่วนร่วม โดยมุ่งตอบคำถามหลัก 2 คำถาม คือ (1) ก่อนเข้าโครงการท่านมีความคาดหวังต่อโครงการอย่างไรและเมื่อเสร็จสิ้นโครงการท่านได้บรรลุความคาดหวังหรือไม่ อย่างไร (2) หลังเข้าโครงการ ชีวิตของท่านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร กล่าวคือการถอดบทเรียนมุ่งทำความเข้าใจการดำเนินโครงการฯ บรรลุความคาดหวังของเกษตรกรอย่างไร และผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังการร่วมโครงการฯ ซึ่งเกษตรกรทั้งหมด 7 กลุ่ม ที่แบ่งตามอัครยาศัยได้ประเมินว่าผลลัพธ์ของโครงการฯ เกินกว่าความคาดหวังอย่างมากและยังระบุอย่างชัดเจนว่า จะใช้การผลิตสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นเป็นอาชีพคู่ขนานการเกษตร

ในแง่ของการบรรลุความคาดหวังของเกษตรกร พบว่าเกษตรกรมีความคาดหวังกับโครงการฯ 5 ด้าน ซึ่งบรรลุตามความคาดหวังในทุก ๆ ด้าน คือ

1. ด้านรายได้ กลุ่มเกษตรกร 6 กลุ่มจาก 7 กลุ่ม ระบุถึงความคาดหวังด้านรายได้กับโครงการฯ เนื่องจากเป็นโครงการพัฒนาทักษะอาชีพ เกษตรกรจึงหวังว่าการเข้าร่วมโครงการในครั้งนี้จะทำให้รายได้ของตนเพิ่มขึ้นจากการมีทักษะเพิ่มเติมซึ่งนับถึงวันประเมิน เกษตรกรได้รับรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการขายสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นแล้ว

2. ด้านการพัฒนาทักษะอาชีพและรูปแบบในการประกอบอาชีพ กลุ่มเกษตรกร 5 จาก 7 กลุ่ม มีความคาดหวังที่จะพัฒนาอาชีพเพื่อสร้างรูปแบบการประกอบอาชีพเสริม โดยนำเอาทรัพยากรฐานรากของตนเองมายกระดับ สร้างเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีมูลค่าสูงและลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลางในการขายสินค้าการเกษตรได้บ้าง นอกจากนี้ยังมีความหวังในด้านการจัดจำหน่ายหรือการตลาดอีกด้วย

3. ด้านความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว คือ เกษตรกร 5 จาก 7 กลุ่ม ระบุว่าเข้าร่วมโครงการฯ จะทำให้ความเป็นอยู่ในครอบครัวของตนเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เช่น รายจ่ายลดลงจากการผลิตสบู่ในเอง ทั้งยังปลอดภัยต่อสมาชิกในครอบครัว ซึ่งอาจต่อยอดจนกลายเป็นธุรกิจครอบครัวได้อีกด้วย ณ ปัจจุบันเกษตรกรทั้งหมดที่เข้าร่วมโครงการฯ ใช้สบู่ที่ตนเองผลิตเองในครัวเรือน

4. ด้านความรู้ คือแม้เกษตรกรจะมีความคาดหวังว่าการเข้าร่วมโครงการฯ จะได้มาซึ่งความรู้เกี่ยวกับทักษะอาชีพ แต่เกษตรกรทั้ง 7 กลุ่ม ได้ระบุว่าความรู้ที่ได้รับจริงมากกว่าสิ่งที่คาดหวังไว้ โดยได้กล่าวถึงความรู้เกี่ยวกับการบริหารการเงินและเงินออม ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการใช้ประกอบอาชีพ ความรู้เกี่ยวกับการตลาดรูปแบบต่าง ๆ

5. ด้านเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่เกษตรกรไม่ได้คาดหวังเมื่อเข้าร่วมโครงการฯ คือการมีเครือข่ายเกษตรกรที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน แบ่งปัน เกื้อกูลสนับสนุนการสร้างอาชีพ สร้างจุดเด่นในผลผลิตและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนเอง

สำหรับผลกระทบที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของตนเอง หลังจากเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงใน 4 ด้าน คือ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านรายได้ ที่เกิดจากการผลิตและจำหน่ายสบูธรรมชาติดแบบกวนเย็น

2. การเปลี่ยนแปลงภายใน คือ มีทัศนคติเชิงบวกต่อวิถีการดำรงชีพ มีความเชื่อมั่นเพิ่มมากขึ้น รู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นเกษตรกร ผลิตผลและผลิตภัณฑ์ของตนเอง มีกำลังใจในการประกอบอาชีพ และมีความหวังและมั่นใจในการขายออนไลน์มากขึ้น รู้สึกกล้าแสดงออก และสามารถแก้ไขปัญหาด้วยความมั่นใจ โดยมีเกษตรกร 1 กลุ่ม ที่ตอบว่าตนเองมีความสุขมากขึ้น และมีเกษตรกร 1 กลุ่ม ที่สะท้อนว่าตนเองมีความภาคภูมิใจที่มีส่วนอนุรักษ์พืชผลในท้องถิ่นแปรรูปให้มีมูลค่าและคุณค่ามากขึ้น

3. การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ คือการเปลี่ยนแปลงในระดับความรู้ในด้านต่าง ๆ ของเกษตรกร เกษตรกร 5 ใน 7 กลุ่ม ให้คำตอบที่เกี่ยวข้องกับความรู้ที่เพิ่มขึ้น ครอบคลุมด้านการแปรรูป เทคโนโลยี การทำออนไลน์ และความรู้ทางการเงินซึ่งนำไปสู่ชีวิตการเงินที่ยั่งยืน ความรู้เหล่านี้คือสิ่งที่เกษตรกรมองว่าสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพและด้านอื่น ๆ ในชีวิตต่อไป

4. การเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ต่อผู้อื่น คือการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของเพื่อน คนรู้จัก และคนอื่น ๆ ในสังคม เกษตรกร 5 ใน 7 กลุ่ม ให้คำตอบถึงการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวไปในทิศทางเดียวกันคือการได้รับเพื่อนใหม่เพิ่มขึ้น ทั้งยังมีความสัมพันธ์ต่อเพื่อนเดิมและสังคมดีขึ้น มีการนัดเวลาไปทำสบู่ร่วมกัน เป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชนและยังสามารถถึงความเข้มแข็งของกลุ่มชุมชนออกมาได้ เนื่องจากได้ใช้เวลาแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้กับเพื่อนภายในกลุ่มหลังจากมีการเข้าร่วมโครงการ

นวัตกรรมสังคมเพื่อลดผ่นความด้อยอำนาจของเกษตรกร โครงการเกษตรคู่ขนาน

การถอดบทเรียนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานในโครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย ร่วมกับคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ พบว่า

โครงการฯ ประสบความสำเร็จในระดับดีมากสะท้อนจาก (1) การบรรลุดัชนีชี้วัดความสำเร็จที่กำหนดไว้โดยโครงการฯ ทั้ง 3 ประการ (2) ยอดการจัดจำหน่ายสบูธรรมชาติดแบบกวนเย็นและค่าเฉลี่ยรายได้ที่เกิดขึ้นจากการขายสบูธรรมชาติดแบบกวนเย็น (3) ผลการประเมินโครงการฯ ของเกษตรกรที่ระบุอย่างชัดเจนว่าการผลิตสบูธรรมชาติดแบบกวนเย็นเป็นอาชีพคู่ขนานการเกษตรต่อไป

ทั้งนี้ ในการถอดบทเรียนนั้น คณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ ใช้กรอบการแบ่งประเภทนวัตกรรมสังคมของ Painter (2018) ซึ่งพบว่านวัตกรรมสังคมที่มีส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของโครงการคือ นวัตกรรมบริหารจัดการ ซึ่งมีนวัตกรรมย่อย 3 อย่าง คือ (1) นวัตกรรม “การจัดการเรียนรู้ครบวงจรแบบสะท้อนกลับ” (2) นวัตกรรม “ภาคี 5 ประสาน” และ (3) นวัตกรรม “คู่ขนาน” ซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดตามลำดับ

1. นวัตกรรม “การจัดการเรียนรู้ครบวงจรแบบสะท้อนกลับ”

โครงการเกษตรคู่ขนาน ใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านหลักสูตรครบวงจรในการถ่ายทอดความรู้และทักษะอาชีพ ตลอดจนถึงทักษะจำเป็นอื่น ๆ ในการแก้ปัญหาของเกษตรกรที่ต้องเผชิญกับภาวะความด้อยโอกาสอย่างน้อย 5 มิติ คือ ความด้อยโอกาสที่เกิดจากการเข้าไม่ถึงทรัพยากรน้ำ ความไม่สามารถต่อรองราคา หรือไม่มีความรู้ด้านวิธีการขายผลผลิต ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 รายได้ และการศึกษา (Comprehensive Agro-localisation Product Development: Chiang Rai Province, 2020)

การจัดการเรียนรู้ครบวงจร หมายถึง การออกแบบการเรียนรู้โดยคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งหมดของการเรียนรู้ ทั้งผู้เรียน วิทยากร ผู้สอน หลักสูตรการเรียนการสอน แนวทางการจัดการเรียนรู้ การประเมินผลการเรียนรู้ ผู้ถอดบทเรียนการเรียนรู้จากการจัดการเรียนรู้ครบวงจร

1) ผู้เรียน

ในแง่ของผู้เรียน คณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ ได้มีการประชุมโดยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้เรียนไว้อย่างชัดเจนว่าต้องเป็นเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จริง ระบุได้ว่าตนเองมีความด้อยโอกาสในมิติใดมิติ

หนึ่ง มีความตั้งใจที่จะพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรและสามารถเข้าร่วมทุกกิจกรรมของโครงการ เนื่องจากหลักสูตรถูกออกแบบให้เชื่อมร้อยกันขาดอันใดอันหนึ่งไม่ได้ อีกทั้งยังต้องมีความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีผ่านโทรศัพท์มือถือ เนื่องจากการอบรมการทำสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นจำเป็นต้องใช้โทรศัพท์มือถือในการคำนวณสูตรสบู่ที่จะเป็นเอกลักษณ์ของเกษตรกร นอกจากการกำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนแล้ว คณะทำงานฯ ยังได้ตั้งกลุ่มคณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อคัดเลือกเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คณะทำงานฯ ยังเข้าใจถึงสถานการณ์ของเกษตรกร และวางแผนสำรองในกรณีที่เกษตรกรไม่มีทักษะทางเทคโนโลยีเลย จะให้ลูกหลานเข้าร่วมในการอบรมนั้น ๆ ด้วย

2) วิทยากรผู้สอน

วิทยากรผู้สอนที่ได้รับเชิญมา มีคุณสมบัติร่วม คือ (1) ต้องเป็นผู้ที่เข้าใจสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น (2) เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกต่อสังคมและทำงานขับเคลื่อนเรื่องสิ่งแวดล้อม (3) มีความสามารถในการถ่ายทอดได้ดีผ่านกระบวนการเชิงปฏิบัติการ (4) มีความพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมาย

วิทยากรผู้สอนจำนวนทั้งหมด 8 คน เป็นผู้ที่มีมาจาก 4 ภาค ส่วนสำคัญ คือ สถาบันการศึกษา 1 คน ภาคประชาสังคม 3 คน ภาคเอกชน 2 คน และภาครัฐ 2 คน วิทยากรผู้สอนเกือบทั้งหมด 7 คน เป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยเกี่ยวกับสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น ลักษณะพิเศษและคุณค่าของสบู่ โดยเคยผลิตและใช้เอง ยกเว้นแต่วิทยากรภาครัฐ 1 คน จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดที่อาจจะไม่คุ้นเคยกับสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น แต่ก็เป็นผู้ที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็นอยู่แล้วเนื่องจากเป็นผู้อนุมัติใบรับจดแจ้งเครื่องสำอาง

วิทยากรผู้สอนทั้ง 8 ท่าน เป็นผู้ที่ยังออกแบบหลักสูตรและรับผิดชอบในการเรียนการสอนทุกหลักสูตร มีจิตสำนึกต่อสังคม เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนร่วมในขบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีความมุ่งมั่นที่จะถ่ายทอดความรู้และทักษะให้กับเกษตรกรผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ เพื่อให้เกษตรกรได้ทดลองทำชิ้นงานที่ต้องอาศัยทักษะเอง ยังพบว่าวิทยากร

ในหลักสูตรใช้เวลาในการสังเกตการณ์การเรียนรู้ออกแบบเกษตรกรในหลักสูตรอื่น ๆ ด้วย เพื่อนำมาปรับกับกระบวนการเรียนการสอนของตนเอง อีกทั้งวิทยากรยังนำผลการประเมินรายวิชามาปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรของตนเอง

3) หลักสูตรครบวงจร

หลักสูตรภายใต้โครงการเกษตรคู่ขนานครอบคลุมทักษะที่จำเป็นทั้งหมดเพื่อสร้างวิถีการดำรงชีวิตคู่ขนานกับการผลิตภาคเกษตรที่เกษตรกรแต่ละคนมีอยู่แต่เดิมแล้ว โครงการฯ ได้ค้นหาความรู้ ทักษะและโลกทัศน์ที่จำเป็นต่อการสร้างวิถีการดำรงชีวิตคู่ขนาน โดยจัดแบ่งได้เป็น (1) ทักษะที่ดีและการตระหนักถึงคุณค่าของการเป็นเกษตรกรและผลิตผลทางการเกษตรของตนเอง (2) องค์ความรู้และทักษะอาชีพ (3) ความรู้และทักษะในการบริหารจัดการการเงิน (4) ความรู้และทักษะการบริหารจัดการและการตลาด (5) ทักษะในการดูแลสุขภาพ (6) ทักษะในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะการค้นหาข้อมูลโดยใช้โทรศัพท์มือถือ ทักษะการสื่อสาร

ในการจัดการเรียนรู้ได้มีการออกแบบลำดับการให้ความรู้ผ่านการอบรมแบบครบวงจร กล่าวคือมีการจัดทำหลักสูตรใน 2 ลักษณะ คือ (1) แบบเส้นตรงคือเรียงลำดับหลักสูตรตามตรรกะความเข้าใจเพื่อมุ่งให้เกษตรกรทำอาชีพคู่ขนานได้ และ (2) แบบคู่ขนานคือการจัดหลักสูตรตลอดระยะเวลาในการดำเนินโครงการเพื่อให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ซึ่งหลักสูตรทักษะการจัดการการเงินเป็นหลักสูตรเดียวที่จัดคู่ขนานร่วมกับกิจกรรมการเรียนรู้ทุกครั้ง

การจัดการหลักสูตรที่แตกต่างจากโครงการพัฒนาอาชีพสำหรับเกษตรกรอื่น ๆ คือ โครงการเกษตรคู่ขนานเริ่มหลักสูตรแรก “พืชสวนปลอดภัยจากสวนไร่ดิงาม” ที่การสร้างทัศนคติที่ดีและการให้คุณค่าการเป็นเกษตรกร ดึงให้เกษตรกรหันกลับมาสนใจในตนเอง ตั้งคำถามถึงแรงบันดาลใจและเป้าหมาย คุณค่าของการทำเกษตร ทั้งนี้ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในผลิตผลของตนเองและเพื่อการเสริมอำนาจให้เกษตรกรยืนหยัดเพื่อต่อรองราคาของผลิตภัณฑ์ที่กำลังจะผลิตขึ้นด้วยความมั่นใจ กระบวนในหลักสูตรนี้เสริมด้วยทักษะในการสืบค้นเพื่อทำความเข้าใจสรรพคุณของผลิตผลการเกษตรของตนเอง

หลักสูตรที่สอง “พืชผลแปลงร่างเป็นสบู่” คือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมแต่ละคนคัดเลือกมาแล้วเป็นสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น ซึ่งเกษตรกรแต่ละคนจะได้เรียนรู้วิทยาศาสตร์ของสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น และตั้งค่าสูตรสบู่ของตนเอง จากผลิตภัณฑ์ตนเองภาคภูมิใจ การที่เกษตรกรได้เรียนรู้การตั้งค่าสบู่ของตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งสู่การผลิตที่ยั่งยืนคือสามารถปรับสูตรของตนเองได้ และสามารถสร้างความแตกต่างของสบู่ อีกทั้งยังไม่สร้างการแข่งขันกันเองเนื่องจากเกษตรกรแต่ละคนสามารถเลือกผลิตผลการเกษตรที่มีความแตกต่างมาใช้ได้

หลักสูตรที่สาม “การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์” ซึ่งมีการออกแบบหลักสูตรเพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นมาที่มีมูลค่าที่สูงขึ้นและตอบสนองต่อปัญหาที่มักจะมีพบ กล่าวคือสำหรับเกษตรกรมักจะมีกังวลเรื่องของการจัดทำบรรจุภัณฑ์ และการประชาสัมพันธ์การจัดจำหน่าย ส่วนจากฝั่งของผู้บริโภคมีความกังวลเรื่องคุณภาพ ดังนั้นองค์ประกอบย่อยของหลักสูตรนี้จึงครอบคลุมตั้งแต่การทำความเข้าใจหลักการตลาด การสร้างเรื่องราว การสร้างตราสินค้า การทำบรรจุภัณฑ์ การทำการตลาดออนไลน์ การถ่ายภาพ ตลอดจนการทำความเข้าใจเรื่องมาตรฐานและการจัดแจ้งเครื่องหมาย

หลักสูตรที่สี่ “การส่งเสริมการจัดจำหน่าย” เป็นหลักสูตรที่ออกแบบให้เกษตรกรที่ไม่เคยมีอำนาจต่อองราคาผลิตผลทางการเกษตรของตนเองได้เลย สามารถคำนวณต้นทุน กำไร และกำหนดราคาที่เหมาะสมจากต้นทุนที่แท้จริง เป็นการเสริมอำนาจการต่อรองของเกษตรกรอย่างแท้จริง รวมถึงมีการฝึกทักษะการจัดจำหน่ายที่เกษตรกรมีความกังวล เนื่องจากเดิมเกษตรกรจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรผ่านพ่อค้าคนกลางและไม่ได้ลงมือจัดจำหน่ายด้วยตนเองมาก่อน หลักสูตรนี้จึงเติมเต็มทักษะที่ขาดหายไปในวงจรของการผลิตและการจำหน่าย

ส่วนทักษะด้านการบริหารจัดการการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ออกแบบหลักสูตรแบบคู่มือ “ไม่ได้เน้นการจัดทำบัญชีครัวเรือน แต่เน้นไปที่การตั้งเป้าหมายและการวางแผนทางการเงิน หลักสูตร “เกษตรกรมีตั้งค์” ถูกออกแบบมาเพื่อตรวจสอบสุขภาพทางการเงินให้กับเกษตรกรเมื่อเริ่มโครงการ มีการบรรยายให้ความรู้และฝึกปฏิบัติในการคิดคำนวณ การตั้งเป้าหมายการออมเพื่อประกอบอาชีพคู่ขนาน

การเกษตร “สบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น” การติดตามความก้าวหน้าของเกษตรกรในทุก ๆ ครั้งที่มีการเรียนการสอนในหลักสูตรอื่น ในหลักสูตรสุดท้าย วิทยากรได้บรรยายสรุปเพื่อให้ความรู้เพิ่มเติมด้านการบริหารจัดการหนี้ เนื่องจากประเด็นดังกล่าวปรากฏชัดจากการตรวจสอบสุขภาพทางการเงินว่าเป็นปัญหาใหญ่ของเกษตรกร

ส่วนทักษะที่จำเป็นอื่น ๆ เช่น ความรู้เรื่องสุขภาวะ และทักษะในศตวรรษที่ 21 ถูกออกแบบเชิงบูรณาการในหลักสูตรและการบริหารงานอื่น ๆ สำหรับความรู้เรื่องสุขภาวะใช้วิธีการจัดรูปแบบการอบรมวิถีใหม่ มีการตรวจเช็คอุณหภูมิผู้เข้าร่วมอบรม มีการปิดประกาศเพื่อตอกย้ำถึงวิธีการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่ในการอบรม มีการปรับเปลี่ยนวิธีการอบรมที่สอดคล้องกับแนวทางที่ประกาศโดยกระทรวงสาธารณสุข ส่วนทักษะในศตวรรษที่ 21 ได้มีการบูรณาการในระบบบริหารจัดการโครงการ เช่น การใช้วิธีการประเมินผ่านระบบออนไลน์ การตอบรับเข้างานด้วยระบบออนไลน์ ทั้งนี้ได้ทำแบบค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้ผู้ที่มีพื้นฐานน้อยได้ค่อย ๆ ปรับตัว ตลอดจนมีการออกแบบกิจกรรมให้ได้มีโอกาสทำงานเป็นทีม การเพิ่มพูนทักษะในการพูดและต่อรอง

4) แนวทางการจัดการเรียนรู้

แนวทางการจัดการเรียนรู้ทุกหลักสูตร เน้นการถ่ายทอดความรู้และการฝึกปฏิบัติจริง (Practicum) หรือใช้การอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) นอกจากนี้ แนวทางการจัดการเรียนรู้มีหลักการสำคัญอีกประการคือ การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่เกษตรกรมีอยู่แล้วเป็นทุน ไม่เน้นการใช้อุปกรณ์ราคาแพง อาทิ การทำภาพถ่ายภาพด้วยตนเอง การใช้โทรศัพท์มือถือในการถ่ายภาพสินค้า เพื่อนำมาใช้ส่งเสริมการขาย การใช้โทรศัพท์มือถือในการตั้งค่าสบู่ เป็นต้น แนวทางการฝึกปฏิบัติจริงและการใช้วัสดุอุปกรณ์ของตนเอง สร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่าเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ ตนเองยังสามารถประกอบอาชีพจากสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ได้ด้วยตนเองจริง

5) การประเมินผลการเรียนรู้

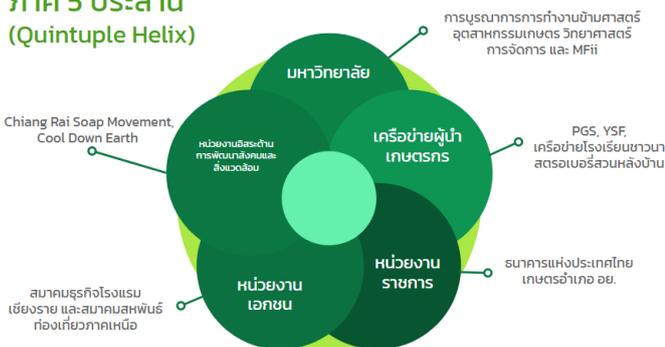
คณะทำงานขับเคลื่อนโครงการ ได้กำหนดให้ผู้รับผิดชอบฝ่ายติดตามและประเมินผล และฝ่ายข้อมูล ประมวลผลและจัดการความรู้ ร่วมกันออกแบบแบบประเมินผลการเรียนรู้ของ

เกษตรกรในทุกกิจกรรม มีการวิเคราะห์ผลการประเมิน และนำไปใช้ในการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนรูปแบบกระบวนการการเรียนรู้ที่จัดให้เหมาะกับกลุ่มเกษตรกรในกิจกรรมถัดไป นอกจากนี้ในส่วนกระบวนการประเมินผลการเรียนรู้เอง ก็มีการปรับเปลี่ยนหลังได้ดำเนินการประเมินและวิเคราะห์ผลประเมินแล้วเช่นกัน

2. นวัตกรรม “ภาคี 5 ประสาน”

ภาคี 5 ประสาน หรือ Quintuple Helix คือการออกแบบกลไกในการขับเคลื่อนโครงการ ที่ดึงภาคส่วนที่มีส่วนในการผลักดันให้โครงการฯ เพื่อพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรประสบความสำเร็จ 5 ภาคี ประกอบด้วย สถาบันการศึกษา ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และเครือข่ายเกษตรกร (รูปที่ 2) โดยมีทั้งหมด 26 คน ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการฯ โดยคำสั่งของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และมีการระงับหน้าที่ของคณะทำงานไว้อย่างชัดเจนว่าเพื่อกำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงาน ขับเคลื่อนและประเมินผล มีกลไกการประชุมอย่างเป็นทางการที่ระบุไว้ 3 ครั้ง คือ การประชุมเพื่อกำหนดแนวนโยบายและทิศทาง การดำเนินงาน การประชุมเพื่อติดตามและประเมินผล และการประชุมเพื่อสรุปโครงการฯ

ภาคี 5 ประสาน (Quintuple Helix)

รูปที่ 2 นวัตกรรมภาคี 5 ประสาน (Quintuple Helix Management Innovation)

ภาคี 5 ประสาน 26 คน มีพันธกิจที่เฉพาะ กล่าวคือ (1) ผู้รับผิดชอบหลักสูตรทั้งหมดร่วมเป็นคณะทำงานฯ ซึ่งการทำเช่นนี้ ทำให้วิทยากรเห็นภาพรวมการทำงานที่เชื่อมร้อยกัน (2) เครือข่ายเกษตรกร นักเรียนโรงเรียนชาวนา ประธาน

เครือข่ายออแกนิกส์ มีพันธกิจคือเชื่อมต่อกับเกษตรกรและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการฯ ผ่านมุมมองของเกษตรกรในพื้นที่ (3) ภาคเอกชน ซึ่งโครงการฯ ได้เชิญอดีตประธานสภาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชียงราย ประธานสมาคมโรงแรมจังหวัดเชียงราย และสตรอเบอร์รี่สวนหลังบ้านเข้าร่วมเป็นคณะทำงาน เพื่อให้ข้อเสนอแนะในแนวทางการจัดจำหน่ายที่มีแง่มุมทางธุรกิจและเชื่อมต่อกับเครือข่ายเพื่อการจัดจำหน่ายหลังโครงการฯ แล้วเสร็จ (4) ภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรอำเภอ ทำหน้าที่ผลักดัน ให้ความเห็นและต่อยอดให้กับเกษตรกรเพื่อทำอาชีพคู่ขนานการเกษตรต่อไป ธนาคารแห่งประเทศไทยออกแบบหลักสูตรเพื่อแก้ปัญหาการเงินของเกษตรกรผ่านการเรียนรู้ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สนับสนุนกระบวนการจดแจ้งเลขเครื่องหมาย (5) ภาคประชาสังคม ออกแบบหลักสูตรและบริหารจัดการการเรียนรู้ทั้งหมด (6) สถาบันการศึกษา ทำหน้าที่รับผิดชอบในฐานะหน่วยพัฒนาอาชีพ การหนุนเสริมในแง่องค์ความรู้ การบริหารโครงการฯ ติดตาม ประเมินผล และถอดนวัตกรรม

ด้วยการเชิญภาคี 5 ประสานที่มีฐานคิดร่วมกันอยู่เป็นทุนเดิมที่ต้องการลดข้อปัญหาของเกษตรกร และมีกลไกการประชุมควบคู่ไปกับการดำเนินงานของโครงการฯ ทำให้เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน และมีการปรับทิศทางดำเนินงานอย่างเป็นพลวัตและตอบสนองต่อสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงทีและมีประสิทธิภาพ เช่น (1) เมื่อพบว่าเกษตรกรแสดงความกังวลต่อการตลาดและการจัดจำหน่าย สบู่ กอปรกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 คณะทำงานภาคีเอกชน เสนอพื้นที่เพื่อให้จัดแสดงสบู่ ณ ถนนคนม่วนจังหวัดเชียงราย และจัดโอกาสให้ตัวแทนเกษตรกรได้นำเสนอขายสบู่แบบกลุ่มกับนักธุรกิจและผู้ประกอบการโรงแรมในจังหวัดเชียงรายในลักษณะ Pitching ซึ่งไม่ได้อยู่ในแผนการดำเนินกิจกรรมในเบื้องต้น (2) ธนาคารแห่งประเทศไทย เมื่อทราบถึงผลตรวจสุขภาพทางการเงินได้ปรับเปลี่ยนทิศทางการทำงาน มุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้และแก้ปัญหาหนี้เกษตรกร โดยจัดกิจกรรมเพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมก่อน ซึ่งพบว่าภายหลังจากการเปิดกระบวนการออมเพื่อการทำ

อาชีพคู่ขนาน เกษตรกรเกือบทั้งหมดที่บรรลุป้าหมายการออมสะท้อนว่าตนเองได้เปลี่ยนทัศนคติต่อทุน ซึ่งแต่เดิมมองว่าเงินเป็นอุปสรรคในการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ แต่ตอนนี้หลังจากการออมสำเร็จ ตนเองคิดว่าเงินไม่ใช่อุปสรรคอีกต่อไป เป็นต้น

นอกจากภาคี 5 ประสานที่ดำเนินงานตามพันธกิจของตนเองแล้ว ยังพบด้วยว่าแต่ละภาคีที่เป็นคณะทำงานยังได้ดึงเครือข่ายของตนเองเข้ามาช่วยสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการฯ เกิดภาพของการประสาน หรือ Helix ที่เกี่ยวพันกัน และหนุนเสริมเป้าหมายการดำเนินงานอย่างแท้จริง เช่น มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ได้ตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมเข้ามาเชื่อมต่อเพื่อหนุนเสริมด้านการตลาดแก่เกษตรกรบางกลุ่มที่จำเป็นต้องพึ่งพิงการจัดจำหน่ายในเบื้องต้นหลังระยะเวลาเสร็จสิ้นของโครงการฯ

3. นวัตกรรม “คู่มือคู่ขนาน”

เมื่อตอนเริ่มโครงการฯ มีเกษตรกรถามคำถามว่า “คู่ขนาน” คืออะไร ซึ่ง ณ ขณะนั้น ผู้รับผิดชอบโครงการฯ ได้ให้คำตอบไปว่า “เกษตรคู่ขนาน” หมายถึงการสร้างอาชีพคู่ขนาน การเกษตร โครงการฯ ไม่ได้คาดหวังให้เกษตรกรใช้การทำปุ๋ยธรรมชาติกวนเย็นเป็นอาชีพหลัก แต่อยากให้เป็นอาชีพเสริมคู่ขนานกับการทำเกษตรของแต่ละคน แต่เมื่อโครงการฯ ดำเนินงานไปจนเสร็จสิ้นแล้วถอดบทเรียน จึงได้เรียนรู้ว่าโครงการฯ ประสบความสำเร็จเพราะ “ความคู่ขนาน” ในการบริหารจัดการโครงการฯ ซึ่งแยกย่อยได้อีก 3 คู่ขนาน ได้แก่ การเก็บข้อมูลคู่ขนาน ระบบพี่เลี้ยงคู่ขนาน และ ระบบคู่มือคู่ขนาน ซึ่งจะกล่าวถึงเป็นลำดับ

1) การเก็บข้อมูลคู่ขนาน

เนื่องจากโครงการฯ ได้ออกแบบการเก็บข้อมูลของเกษตรกรทุกคนเพื่อทำความเข้าใจบริบทของเกษตรกรแต่ละคน สภาพปัญหาที่ต้องเผชิญ สภาวะความด้อยโอกาสในมิติต่าง ๆ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ถึงโครงสร้างกับเกษตรกรที่มักจะมีสัมภาษณ์ที่บ้านหรือในพื้นที่ ทำให้ผู้รับผิดชอบโครงการฯ ตลอดจนคณะทำงานเข้าใจสภาพปัญหา และศักยภาพของเกษตรกรแต่ละบุคคลอย่างแท้จริง

การเก็บข้อมูลคู่ขนานด้วยวิธีการเช่นนี้ มีผลต่อความรู้สึกและทัศนคติของเกษตรกรต่อการผลิตภาคเกษตรของตนเอง

และความเห็นต่อโครงการฯ โดยมีความรู้สึกที่ตนเองในฐานะเกษตรกรมีความทุกข์ยาก ซ้ำอึดใจ แต่ก็เห็นว่าการเกษตรยังคงเป็นความหวังและเห็นโอกาสอยู่เสมอ ความเข้าใจในบริบทของเกษตรกรแต่ละคน ส่งผลอย่างมากต่อการออกแบบและปรับหลักสูตรเพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตหรือช่วยลดผ่อนปัญหาของเกษตรกร ในขณะที่เดียวกันข้อมูลที่ได้มาจากการเก็บรวบรวม ยังเอื้อให้ผู้จัดทำหลักสูตรสามารถออกแบบการเรียนรู้ที่ช่วยผู้ที่มีระดับความต้องการที่ต่างกันได้ เช่น จากการเก็บข้อมูลทำให้ทราบว่ามีความสามารถในการอ่านเขียนจำกัด โครงการฯ จึงต้องจัดให้มีพี่เลี้ยงให้การสนับสนุนเกษตรกรคนดังกล่าวเป็นการเฉพาะโดยต้องเป็นวิธีการที่เสริมอำนาจและสร้างความมั่นใจด้วย หรือการที่เกษตรกรบางคนที่ไม่มีความรู้ที่มือก็ต้องการเตรียมการเพื่อรองรับการอบรมและแสวงหาแนวทางที่จะทำให้เกษตรกรรายดังกล่าวสามารถทำผลิตภัณฑ์และจัดจำหน่ายได้ เป็นต้น

2) ระบบพี่เลี้ยงคู่ขนาน

เนื่องจากหลักสูตรและแนวทางการจัดการเรียนรู้เป็นเชิงปฏิบัติการทั้งหมด ดังนั้น ในทุก ๆ หลักสูตรจัดให้มีพี่เลี้ยงที่ช่วยสนับสนุนการเรียนรู้ อาทิ หลักสูตรปลูกผักให้มีพี่เลี้ยง 1 คน ต่อเกษตรกร 2 คน เพื่อทำให้มั่นใจว่าเกษตรกรมีความเข้าใจในขั้นตอนการทำปุ๋ยอย่างแท้จริง และสามารถทำปุ๋ยได้อย่างถูกต้องตามสูตรที่ตนเองตั้งค่าอย่างมีเอกลักษณ์และการทำซ้ำทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจมากขึ้น หลักสูตรการตลาดออนไลน์ จัดเกษตรกรเป็นกลุ่มคละกันในกลุ่มเกษตรกรที่มีพื้นฐานเทคโนโลยีกับเกษตรกรที่ไม่คล่อง โดยจัดให้มีพี่เลี้ยงประจำกลุ่มเพื่อให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการเรียนรู้ การอบรมการถ่ายภาพผลิตภัณฑ์เชิงปฏิบัติการ จัดเกษตรกรเป็น 9 กลุ่ม โดยจัดให้มีพี่เลี้ยงประจำแต่ละกลุ่มเพื่อให้คำแนะนำ หลักสูตร “เกษตรกรมีตั้งค์” ก็ใช้พี่เลี้ยงในการช่วยประกอบเพื่อให้เกษตรกรไม่รู้สึกว่าค่าความแพงเป็นสิ่งที่ยากและเสริมสร้างความเข้าใจให้มากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ระบบพี่เลี้ยงคู่ขนาน ไม่ได้เป็นเพียงระบบสนับสนุนแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นระบบประกันว่าการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างดีและเป็นกระบวนการที่เสริมอำนาจให้กับผู้เรียน

อย่างแท้จริง เนื่องจากแนวทางการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการจะทำให้ผู้เรียนได้เห็นชิ้นงานที่สำเร็จเสร็จสิ้นจากการอบรมทุกครั้ง

สำหรับพี่เลี้ยงคู่ขนาน โครงการฯ ได้คัดเลือกจากคุณสมบัติที่เหมาะสมสำหรับแต่ละหลักสูตร อาทิ พี่เลี้ยงสำหรับการทำสบู่เกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่เคยทำสบู่หรือมีพื้นฐานการทำสบู่อยู่ระดับหนึ่ง ส่วนพี่เลี้ยงในหลักสูตร ส่วนพี่เลี้ยงในหลักสูตรอื่น ๆ ส่วนใหญ่คัดเลือกจากนักศึกษาของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ซึ่งจะมีการประชุมเพื่อชี้แจงรายละเอียดของแต่ละหลักสูตรก่อนทุกครั้ง การทำเช่นนี้ไม่เพียงแต่เกษตรกรได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการหนุนเสริม แต่นักศึกษาที่มาทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงก็ได้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้จากเกษตรกรด้วยเช่นกัน

3) คู่คิดคู่ขนาน

สื่อสังคมออนไลน์ เป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในหลายโอกาส แต่การใช้สื่อสังคมออนไลน์จะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่แต่ละกลุ่มบุคคลตั้งไว้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับวิธีการในการบริหารจัดการ

โครงการเกษตรคู่ขนานได้ตั้งไลน์ (Line) กลุ่มด้วยวัตถุประสงค์หลักในชั้นแรก คือเพื่อใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารกับเกษตรกรเพื่อเข้าร่วมโครงการฯ ส่งต่อข้อมูล และเพื่อการบริหารจัดการ แต่เมื่อโครงการฯ ได้ดำเนินการไป กลับพบว่าไลน์กลุ่มเกษตรคู่ขนานกลายเป็นชุมชนแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรเอง มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ร้องขอการสนับสนุน เช่น การขอซื้อวัตถุดิบการเกษตร เป็นต้น ทั้งยังพบว่า การเพิ่มวิทยากรคณะทำงาน ผู้รับผิดชอบโครงการ และเจ้าหน้าที่โครงการฯ ในไลน์กลุ่ม ทำให้เกษตรกรสามารถถามคำถามหรือปรึกษาเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับโครงการฯ หรือเรื่องอื่น ๆ

ข้อความที่มักจะพบเห็นทุกวันคือ การลงรูปภาพการทำสบู่เพื่อให้ในกลุ่มทราบถึงความก้าวหน้าในการทำสบู่ ถามสูตรจากวิทยากรเมื่อติดขัด การถ่ายภาพสบู่เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับภาพถ่ายจากวิทยากรและเพื่อนเกษตรกร การส่งภาพบรรจุภัณฑ์เพื่อขอความเห็น ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรื่องการขาย หรือการถามในเชิงปรึกษาเรื่องต่าง ๆ และด้วยการตอบข้อความของวิทยากร คณะทำงาน ผู้รับผิดชอบโครงการ

และเจ้าหน้าที่ที่ทันท่วงที ด้วยทัศนคติที่ดีและพร้อมจะช่วยเหลืออย่างแท้จริง ทำให้ไลน์กลุ่มทำหน้าที่เป็นชุมชนการเรียนรู้ที่เป็นคู่คิดคู่ขนานของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ

นอกจากไลน์กลุ่มแล้ว เกษตรกรยังมองเห็นว่าโครงการฯ เป็นคู่คิดคู่ขนานโดยได้มีการปรึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพอย่างต่อเนื่อง ในอีกหลายช่องทาง ทั้งการมาพบด้วยตนเอง การออกพื้นที่เพื่อให้การสนับสนุนเกษตรกรบางราย การโทรศัพท์ปรึกษา ซึ่งพัฒนาการที่สังเกตได้เป็นประจักษ์คือ ตัวอย่างของเกษตรกรหลายรายที่ได้มีการออกแบบบรรจุภัณฑ์ ออกแบบโลโก้ซึ่งมีการขอความเห็นเพื่อปรับเปลี่ยนหลายครั้ง หรือการมองโครงการฯ ว่าเป็นคู่คิดเพื่อขยายฐานการตลาดของการจัดจำหน่ายสบู่ธรรมชาติแบบกวนเย็น

สรุป

โครงการพัฒนาอาชีพให้กับเกษตรกรอาจจะไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทย แต่โครงการพัฒนาอาชีพคู่ขนานการเกษตรฐานรากครบวงจร จังหวัดเชียงราย หรือโครงการเกษตรคู่ขนานเป็นโครงการที่พิจารณาจากการประเมินผลการดำเนินงานพบว่าบรรลุวัตถุประสงค์ และจากการประเมินผลโครงการฯ โดยเกษตรกรพบว่าโครงการตอบสนองเกินความคาดหวังของเกษตรกรอย่างมาก

บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าความสำเร็จของโครงการฯ เกิดขึ้นจาก “นวัตกรรมบริหารองค์การ” ตามกรอบของ Painter (2018) ซึ่งมีองค์ประกอบของนวัตกรรมย่อย 3 อย่าง คือ (1) นวัตกรรม “การจัดการเรียนรู้ครบวงจรแบบสะท้อนกลับ” (2) นวัตกรรม “ภาคี 5 ประสาน” (3) นวัตกรรม “คู่ขนาน”

สิ่งสำคัญที่ได้เรียนรู้จากการทำโครงการฯ คือ (1) ความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะความเข้าใจในกลุ่มเป้าหมายจะทำให้การออกแบบโครงการฯ ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง ปิดช่องโหว่ที่เป็นความกังวลหรือสามารถพัฒนาโครงการฯ ได้อย่างครบวงจร ตลอดจนสามารถบริหารจัดการโครงการฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (2) ภาคีที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนโครงการฯ ต้องมีพื้นฐานความเข้าใจร่วมกัน ทั้งในแง่ของความเข้าใจในกลุ่มเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการทำ

โครงการ ที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นศูนย์กลาง อีกทั้งยังต้องมีความพร้อมที่จะช่วยเหลือตามศักยภาพของตนเอง เช่นนี้ จึงจะเกิดภาพของการประสานความร่วมมือภาคีอย่างแท้จริง (3) การวางบทบาทของโครงการ ในฐานะคู่คิดคู่ขนาน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรรู้สึกมั่นใจ เสริมอำนาจให้เกษตรกรพัฒนาตนเองโดยมีโครงการ เป็นเพื่อนคู่คิดให้คำปรึกษา เช่นนี้จะทำให้ลดภาวะความฟุ้งเฟ้อและเห็นความพยายามของเกษตรกรที่จะพัฒนาตนเองไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

References

Bock, B. B. (2016) Rural marginalisation and the role of social innovation; A turn towards nexogenous development and rural reconnection, *Sociologia Ruralis*, vol. 56, no. 4, pp. 552-573.

Comprehensive Agro-localisation Product Development: Chiang Rai Province. (2020) *Rai Ngan Kasettrakom Farmers' survey report (รายงานผลการสำรวจเกษตรกรไร้งาเกษตร)*, Chiang Rai: Author. (in Thai)

Comprehensive Agro-localisation Product Development, Chiang Rai Province. (2021) *Final report of the CAPD project*, Chiang Rai: Author. (in Thai)

European Union/The Young Foundation. (2010) *Study on social innovation*, Available: <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/Study-on-Social-Innovation-for-the-Bureau-of-European-Policy-Advisors-March-2010.pdf> [1 March 2021]

Hubert, A. (2010) *Empowering people, driving change: SI in the European Union*, Available: http://ec.europa.eu/bepa/pdf/publications_pdf/social_innovation.pdf [1 March 2021]

National Statistical Office. (2021) *Socio-economic household survey 2021 (สำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2563)*, Available: <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/สำรวจ/ด้านสังคม/รายได้รายจ่ายครัวเรือน/ภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน.aspx> [1 March 2021] (in Thai)

Neumeier, S. (2012) Why do social innovations in rural development matter and should they be considered more seriously in rural development research? Proposal for a stronger focus on social innovations in rural development research, *Sociologia Ruralis*, vol. 52, no. 1, pp. 48-69.

Painter, G. (2018) *What is social innovation?*, Available: <https://www.youtube.com/watch?v=rtslYsLEI34> [1 March 2021]

Pol, E., & Ville, S. (2009) Social innovation: Buzz word or enduring term?, *Journal of Socio-Economics*, vol. 38, pp. 878-885.

Kosaikanont, R. (2021, January 15) *Fighting soap: From local movement to sustainable development goals (สบู่สู้ชีวิต: จากปฏิบัติการท้องถิ่นสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน)*, Critical Public Policy Column in Thai Post, Available <http://www.thaipost.net> [1 March 2021] (in Thai)